

Кравчук О. М., к.пед.н., доцент (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ)

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ Й ЗАКОНОМІРНОСТІ В УДОСКОНАЛЕННІ НАВИЧОК ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ В СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

***Анотація.** У статті досліджено особливості застосування загально-дидактичних підходів і закономірностей до навчання лінгвістичного аналізу тексту у ВНЗ. Обґрунтовано їх значення для вдосконалення навичок лінгвістичного аналізу тексту в студентів філологічного факультету. Виокремлено та охарактеризовано провідні підходи й закономірності до навчання лінгвістичного аналізу тексту з урахуванням сучасних вимог.*

***Ключові слова:** лінгвістичний аналіз тексту, підходи, закономірності, уміння, навички.*

***Аннотация.** В статье исследованы особенности использования обще-дидактических подходов и закономерностей к обучению лингвистического анализа текста в ВУЗЕ. Обосновано их значение для совершенствования навыков лингвистического анализа текста у студентов филологического факультета. Выделены и охарактеризованы ведущие подходы и закономерности к обучению лингвистического анализа текста с учетом современных требований.*

***Ключевые слова:** лингвистический анализ текста, подходы, закономерности, умения, навыки.*

***Annotation.** In the article the peculiarities of using general didactic approaches and patterns to teaching the linguistic analysis of the text at the university are investigated. Their importance to improve the skills of linguistic analysis by students of the Faculty of Philology is proved. The leading patterns and approaches to teaching the linguistic analysis of the text to meet modern standards are allocated and characterized.*

***Keywords:** linguistic analysis of the text, approaches, patterns, skills.*

Сучасні вимоги до підготовки кваліфікованого вчителя-словесника зобов'язують його мати високий рівень володіння навичками лінгвістичного аналізу тексту (надалі ЛАТ).

Удосконалення таких навичок у студентів-філологів – складний педагогічний процес, що становить цілісну систему, яка ґрунтується на сучасних досягненнях лінгводидактики (О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб,

О. Горошкіна, В. Марко, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.). Компонентами цієї системи виступають нові підходи й закономірності навчання ЛАТ.

Варто зазначити, що проблема пошуку оптимальних підходів і закономірностей до навчання мови не нова й детально розглядалася в роботах багатьох науковців (З. Бакум, Є. Голобородько, О. Горошкіна, С. Караман, І. Ковалик, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Руденко та ін.). Однак недостатньо окресленою залишається проблема використання підходів і закономірностей щодо вдосконалення навичок ЛАТ у студентів філологічного факультету.

Одна з причин появи наукового інтересу до ЛАТ й обговорення його змісту, структури й технології пов'язана з лінгводидактичними потребами сучасної освітньої системи, що вимагає володіння філологічною компетентністю загалом, а тому для формування мовної особистості, розвитку комунікативних умінь і навичок майбутніх філологів необхідно навчитися працювати з мовною основою текстів. Найбільш сприятливі умови для розв'язання цих проблем закладені в можливості здійснювати повний ЛАТ.

Констатуємо актуальність окресленої в статті проблеми, що визначається суперечністю між необхідністю використання підходів і закономірностей навчання й застосування ЛАТ в навчальному процесі вищої школи та відсутністю в українській лінгводидактиці системного дослідження порушеної проблеми.

Мета статті – шляхом аналізу наукової літератури визначити зміст понять *лінгводидактичні підходи й закономірності*, обґрунтувати важливість і необхідність їх вивчення й застосування в процесі виконання ЛАТ.

Відповідно до мети окреслюємо завдання:

- з'ясувати сутність основних лінгводидактичних підходів, застосування яких сприятиме вдосконаленню навичок ЛАТ у студентів-філологів;
- визначити лінгводидактичні закономірності, що сприятимуть вдосконаленню навичок ЛАТ;
- окреслити зв'язки в застосуванні лінгводидактичних підходів і закономірностей для вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів.

Важливе значення для набуття студентами-словесниками ґрунтовних знань мовного матеріалу й навичок його аналізу має постійне, протягом усіх років навчання, упровадження ЛАТ, який вважаємо головним чинником удосконалення базової професійної філологічної компетентності студентів педагогічних закладів, тому що він сприяє інтеграції знань, умінь і навичок з української літературної мови та її функціонування в мовленні на рівні тексту. Саме текст повинен стати основою професійного навчання, оскільки висловлювання є зовнішнім виявом розуміння

об'єктивного світу й відбиття його в мовленні засобами мови, а тому лінгводидактика орієнтує вчителя на текстову основу уроків, використання текстів для засвоєння лексичних, граматичних, стилістичних явищ і норм. Отже, текст стає повноправним об'єктом вивчення, що інтегрує значення всіх мовних засобів.

Увага до побудови текстів різних функціонально-сміслових типів мовлення, стилів, жанрів допомагає учням і студентам створювати власні висловлювання, цілеспрямовано відбираючи мовні засоби для вираження своїх думок.

Текст для студента – це феномен існування мови, засіб удосконалення набутих знань, умінь і навичок, що мають безпосередній вихід на мовну й мовленнєву практику, тому викладачі ВНЗ повинні «постійно вдаватися до тексту як засобу вдосконалення пізнавальних і креативних умінь і навичок студентів» [1, с. 174].

У дослідженні тексту як комунікативної одиниці вищого ступеня одним з найбільш складних і принципово важливих є його лінгвоаналіз. «Здатність розуміти й правильно будувати різні типи тексту з урахуванням специфіки конкретної мовленнєвої ситуації покладена в основу мовнокомунікативної компетенції» [2, с. 39], досконале ж володіння навичками аналізу мовних одиниць у тексті є добрим підґрунтям для створення якісних, комунікативно доречних власних висловлювань майбутніх учителів. Набуття навичок ЛАТ особливо актуальне, а тому процес його здійснення є важливою проблемою підготовки вчителів-словесників. Слушною в цьому плані є думка І. Кочан: «Випускник філологічного факультету повинен уміти провести лінгвістичний аналіз тексту» [3, с. 10], що сприятиме глибшому, точнішому розумінню його, дасть змогу виявити мовні особливості.

Навички ЛАТ спираються на підходи, які сучасна лінгводидактика визначає актуальними в навчанні мови. У процесі формування й удосконалення навичок ЛАТ головними постають функційно-стилістичний та комунікативно-діяльнісний підходи, упровадження яких можливе за умови навчання мови на текстовій основі.

Комунікативно-діяльнісний підхід, за яким текст розглядають як результат мовленнєвої діяльності, трактують О. Біляєв, М. Вашуленко, М. Львов та ін. Запорукою успішної реалізації підходу в професійній підготовці є активна пізнавальна діяльність студентів. На ній ґрунтується когнітивний підхід, що розробляється вітчизняними лінгводидактами (О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк). Удосконалення навичок ЛАТ у майбутніх учителів-словесників є основою пізнання й формування концептуальної та мовної картин світу й певного результату створення образу світу в уяві кожного студента [4, с. 5].

Функційно-стилістичний підхід засвоєння мовних одиниць пропагують методисти Л. Варзацька, О. Горошкіна, Т. Ладигенська, А. Нікітіна,

М. Пентилюк та ін. Він передбачає розгляд особливостей використання певної мовної одиниці в текстах різних функційних стилів, вибір найбільш вдалого варіанта для стилю. Ці підходи засвідчують переорієнтацію мовних засобів з форми на функцію.

Для майбутнього словесника важливо розуміти, що ЛАТ може бути різної складності, різного виду, але він передбачає аналіз мовних одиниць у системі та функціях, тому, крім названих підходів, услід за Т. Донченко, виділяємо ще такі:

- функційно-комунікативний (розгляд мовної одиниці як носія нової інформації);
- функційно-семантичний (розгляд семантики мовних одиниць і особливостей їх використання в тексті для вираження певного значення);
- функційно-експресивний (розгляд виражальних можливостей мовних одиниць та їх реалізація в тексті);
- функційно-нормативний (розгляд правил використання мовної одиниці з погляду нормативності мовлення) [6, с. 171].

Сучасна парадигма мовної освіти передбачає реалізацію компетентнісного підходу (З. Бакум, Н. Голуб, І. Зимня, Д. Іванов, М. Пентилюк, О. Пометун, Т. Симоненко, А. Ярмолук та ін.). Наукові джерела поняття «компетентнісний підхід» пояснюють як «оволодіння студентами різного роду вміннями й навичками, які б дозволили в майбутньому діяти ефективно в різних ситуаціях професійного, особистого та суспільного життя» [7, с. 77].

Соціокультурний підхід є також важливим, оскільки регулює відбір текстів для аналізу й передбачає засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів.

Головним підходом, спрямованим на особистісний розвиток студента та його залучення до навчально-пізнавальної діяльності, є особистісно орієнтований, що полягає в «орієнтації на розвиток особистості студента як неповторної індивідуальності; створенні оптимальних умов для його становлення; розвитку в ньому механізмів саморозвитку, саморегуляції, самовиховання» [8, с. 42].

Названі лінгводидактичні підходи є важливими, взаємозв'язаними й невіддільними один від одного. Їх дотримання в процесі виконання ЛАТ забезпечує глибоке розкриття сутності мовних одиниць, особливостей їх використання та функційного навантаження, а усвідомлення підходів є підґрунтям методичної майстерності майбутнього вчителя-словесника.

Учні середніх навчальних закладів набувають навичок ЛАТ найчастіше на уроках розвитку комунікативних умінь, хоча елементи такого аналізу можуть бути застосовані й на аспектних уроках у процесі вивчення окремих тем. Під час навчання на філологічних факультетах ці навички поступово вдосконалюються, це неперервний процес, що має певні закономірності, які традиційно розглядають як «об'єктивні, стійкі та істотні зв'язки в

навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність» [9, с. 86], зокрема відображають взаємозв'язки між діяльністю викладача, студентів та змістом навчання.

У процесі навчання ЛАТ необхідно враховувати ті закономірності, що забезпечать формування й удосконалення навичок цього аналізу. Услід за М. Пентилюк виділяємо такі закономірності:

- постійна увага до кожної мовної одиниці в тексті, її розуміння, уміння визначати її функції;

- здатність відрізнити текст від не-тексту, складне синтаксичне ціле від не-складного синтаксичного цілого;

- розуміння типу мовлення й особливостей текстів різних стилів;

- розуміння міжфразових зв'язків і способів їх виділення;

- розвиток мовного чуття, дару слова;

- здатність засвоювати мовні норми, комунікативні якості мовлення.

Увага до кожної мовної одиниці в тексті, уміння визначати її функції полягає в правильному розгляді мовних одиниць не з погляду їхньої структури, а з погляду їхнього значення в тексті, а також виконання ними своєрідної функції, адже тільки в контексті реалізується семантика мовних одиниць усіх рівнів. Робота над розумінням мовних одиниць проводиться протягом усіх років навчання в школі, у ВНЗ під час вивчення рівнів мовної системи, а тому кожна одиниця розглядається з різних поглядів.

Здатність відрізнити текст від не-тексту, складне синтаксичне ціле від не-складного синтаксичного цілого передбачає з'ясування основних категорій тексту, їхній взаємозв'язок, законів побудови тексту, визначення меж складного синтаксичного цілого, його основних ознак.

Визначення типу мовлення й особливостей текстів різних стилів вимагає знаходження мовних засобів, характерних для передачі різних типів смислового значення, а також обґрунтування особливостей добору мовних одиниць для певного функційного стилю.

Розуміння міжфразових зв'язків і способів їх виділення впливає на вдосконалення вмінь самостійного створення текстів.

Розвиток мовного чуття, дару слова виявляється в роботі зі зразковими стилістично й інформаційно насиченими текстами.

Загальновідомо, що процес засвоєння мовних норм складний і тривалий, тому для аналізу слід добирати тексти, у яких не порушено мовні норми, і на цій основі вдосконалювати писемне й усне мовлення студентів. Отже, засвоєння мовних норм, комунікативних якостей мовлення (правильність, точність, логічність, чистота, образність тощо) є важливим для вдосконалення навичок ЛАТ.

У результаті дотримання означених закономірностей студенти набуватимуть умінь розрізнити мовні одиниці за рівнем їхньої конотації, а також спеціальних умінь, пов'язаних з ЛАТ, а саме: визначати тип

мовлення, особливості текстів різних стилів, тему й мікротеми тексту; з'ясувати категорії тексту; виділяти складне синтаксичне ціле; визначати мовні засоби міжфразового зв'язку та способи поєднання речень у складне синтаксичне ціле. Якісна взаємодія закономірностей залежить від рівня підготовки студентів, їхнього бажання самовдосконаливатися в процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Отже, обґрунтована нами система лінгводидактичних підходів і закономірностей перебуває в тісному взаємозв'язку й взаємозалежності, їх урахування в процесі виконання ЛАТ сприятиме вдосконаленню навичок ЛАТ, результативності підготовки студентів-філологів до їхньої майбутньої професійної діяльності. Це дає змогу розробити й упровадити в навчальний процес експериментально-дослідну методику вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів.

1. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с. **2.** Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. **3.** Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с. **4.** Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5 – 9. **5.** Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. Федоренко // Рід. шк. – 2002. – № 1. – С. 63 – 65. **6.** Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Т. К. Донченко. – К. : Фондація ім. О. Ольжича, 1995. – 264 с. **7.** Иванов Д. А. Компетенции и компетентный подход в современном образовании / Д. А. Иванов // Шк. технологии. – 2007. – № 6. – С. 77 – 82. **8.** Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до реалізації особистісно орієнтованого навчання / О. М. Пехота // Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старева та ін. ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Вид-во АСК, 2003. – С. 34 – 61. **9.** Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академ. вид., 2006. – 352 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Нікітіна А. В.